

3. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності / пер. з англ. Романа Клочка. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2016. 496 с.
4. Січинський В. Чужинці про Україну: Вибір з описів подорожів по Україні та ін. писань чужинців про Україну за десять ст. 5-е вид. Авґсбург : Павлович, 1946. 118 с., VIII с. : іл. / Перевидання : Львів : Слово, 1991.
5. Чухліб Т. Гетьмани і монархи. Українська держава в міжнародних відносинах 1648–1714 рр. Київ : Інститут історії України НАНУ, 2003. 518 с.

УДК 372.832

Сєрова Галина Володимирівна,
кандидат педагогічних наук, старший
науковий співробітник відділу
суспільствознавчої освіти Інституту
педагогіки НАПН України, м. Київ

ІНТЕГРАЦІЯ ЯК ПРОВІДНИЙ ПІДХІД ДО СТРУКТУРУВАННЯ ЗМІСТУ СУСПІЛЬСТВОЗНАВЧОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ У 20-Х – 30-Х РР. ХХ СТОЛІТТЯ

Інтеграція розглядається сьогодні як підхід до розв'язання актуальних освітніх завдань, зокрема й у навчанні історії та громадянської освіти, що відображено у Державному стандарті базової середньої освіти [1]. В контексті впровадження інтегрованого навчання в сучасну освітню практику варто звернутись до провідних ідей і досвіду минулого української школи.

Цікавим з погляду творчих пошуків в царині інтеграції освіти в Україні був період 20-х – початку 30-х років ХХ століття, коли запроваджувались спроби побудови змісту освіти, зокрема суспільствознавчої, у вигляді інтегрованих комплексних програм. Упровадження комплексної системи навчання в ті часи докорінно змінило весь освітній процес національної школи. За це десятиріччя був створений не один варіант програм із суспільствознавства, що демонстрували інтегроване структурування змісту суспільствознавчої освіти на міжпредметній основі й постійну зміну і розвиток інтегративних засад у навчанні суспільствознавства.

Аналіз джерел свідчить, що під впливом політичних та соціальних зрушень 20-х рр. ХХ ст. й утвердження в суспільній свідомості нової радянської ідеології, в українській системі освіти був здійснений перехід від предметної системи навчання до комплексної. Він передбачав трансформацію

змісту через впровадження спеціальних так званих комплексних програм навчання, важливим складником яких виступав навчальний предмет «Суспільствознавство» [4, с. 68].

Впровадження комплексних програм навчання в практику школи на початку 20-х рр. ХХ ст. докорінно змінило зміст освіти та організацію освітнього процесу. Українські педагоги, серед яких слід назвати імена В. Головаківського, Г. Іваниці, О. Музиченка, П. Мостового, А. Слуцького, І. Соколянського, Я. Чепіги та інших, збагатили комплексну систему навчання власними національно-специфічними рисами. На початку 20-х років ХХ ст. українська школа стала експериментальним майданчиком, де створювались та апробувались нові комплексні програми, нові навчальні плани, навчальна література для учнів, методичні посібники для вчителів, нові форми й методи навчання [3, с. 117].

Перехід від предметної системи навчання до комплексної став початком активного запровадження формування змісту на засадах інтеграції у практиці викладання суспільствознавчих предметів у загальноосвітній школі. Під поняттям «комплексна система навчання» вченими-педагогами того часу розумівся особливий принцип побудови змісту освіти та організації педагогічного процесу, спрямований на вирішення як навчальних, так і виховних задач на основі використання активно-трудового, дослідницького та краєзнавчого підходів. Основними її компонентами були навчальні програми у вигляді «комплексів» (комплексні навчальні теми, що поєднували матеріал кількох предметів), відповідні активні методи навчання (в основному дослідницькі) й форми занять за комплексними програмами, засоби навчання, насамперед підручники та інша навчальна література, розраховані на комплексні теми, спеціальна система оцінювання учнів та обліку знань. За новими програмами різнопредметний навчальний матеріал концентрувалися навколо трьох основних ідей: природа, праця, суспільство. Таке інтегрування змісту запроваджувалось із метою встановлення більш тісних зв'язків між

навчально-пізнавальною діяльністю учнів та їхнім життям, працею, ігровою діяльністю тощо [2, с. 43].

«Суспільствознавство» як навчальний предмет дуже відрізнявся від того, що ми називаємо цим терміном нині. За переліком питань це скоріше була соціологія. Водночас аналіз навчальних планів цих років свідчить, що «Суспільствознавство» 20-х – початку 30-х рр. було великим за змістом і насиченістю матеріалом навчальним предметом, де інтегрувалися знання з громадянської, економічної та політичної історії, філософії, економіки, культури, матеріальної культури, економічної географії, радянського права, військової справи, з організації господарської діяльності, розвитку промисловості, політичні, ідеологічні знання, обсяг яких залежав від конкретних умов викладання (політична ситуація, ухил роботи класу, тема комплексу, територіально-місцеві особливості) [2, с. 51].

Зміст предмета становили головним чином ті знання, що могли бути частиною комплексу, втілюючи в життя його загальну мету, яка завжди виходила за межі конкретних навчальних задач окремих предметів. За краєзнавчим принципом до комплексу з предмета додавали місцеві географічні, етнографічні, археологічні матеріали, фольклор, відомості про місцеве виробництво тощо. Відповідно до цього принципу детально вивчалась історія та сучасність рідного краю. В такий спосіб здійснювалась конкретизація загальної теорії. Державні програми та їх змістове наповнення були лише певним орієнтиром для шкіл, наповнюючись на місцях додатковою локальною інформацією.

Розвиток інтегративних тенденцій у суспільствознавчій освіті підкріплювався низкою інших ідей, які розвивались на ґрунті комплексної системи, а саме – зв'язок школи з життям, з оточуючим середовищем, поєднання шкільного навчання з професійною підготовкою, посилена увага до «природодоцільності навчання», розвиток творчого потенціалу дитини, відмова від стандартизації змісту й методів навчання, упровадження нового вільного стилю спілкування між учителем та учнями. Названі ідеї комплексної системи

закладали умови для розвитку суспільствознавчої освіти на принципово нових засадах. З розгортанням освітньої реформи поч. 30-х рр. XX ст., практика складання інтегрованих програм з суспільних предметів була перервана. Підсумовуючи, узагальнимо здобутки у розвитку ідей щодо інтеграції в галузі суспільствознавчої освіти за десятиріччя 20-початку 30-х років XX ст., які, попри ідеологічну основу змісту, можуть бути використані в сучасній школі.

1. На початку зазначеного періоду до переліку навчальних предметів було введено «Суспільствознавство», причому вперше як інтегрований курс. Зміст цього предмету формувався на основі об'єднання у великі теоретичні розділи соціологічного, філософсько-політологічного, економічного та історико-літературного матеріалу. В кожній темі на основі інтеграції елементів різних наук про суспільство спочатку розглядалась сукупність соціальних явищ, що характеризували певну сторону суспільного життя, а потім – історія виникнення й розвитку цих явищ і всебічна характеристика об'єкта, що вивчався.

2. У 1923–1926 рр. були створені комплексні навчальні програми для початкової школи і 5-го класу, куди суспільствознавчий зміст було введено як складник комплексу. В цих програмах предметний поділ навчальної інформації ліквідувався, а в основу її структурування в окремій темі було покладено соціальне явище, навколо якого групувались елементи знань з інших предметів. Це була перша спроба міждисциплінарної інтеграції навчального змісту. Тут вперше послідовно запроваджувалась й ідея концентрів. Зберігалась і певна свобода вчителів щодо відбору змісту комплексів, що очевидно є вимогою за умов інтегрованого навчання.

3. У програмах другого концентру 1925–1926 рр. стрижнем кожної теми були соціальне/соціально-політичне явище, процес тогочасного суспільного життя, навколо якого формувались елементи інформації про них без конкретної фіксації матеріалу за предметами.

4. Період повного «комплексування» виявився недостатньо ефективним з погляду результатів навчання і тому в 1927–1929 рр. розпочався перехід від

абсолютизації комплексного підходу до його поєднання з предметним принципом. Зокрема, від суспільствознавства поступово відокремився історичний матеріал. Тодішнє суспільствознавство будувалось на основі синтезу в його змісті трьох основних частин: теоретичного пояснення сучасності на засадах історичного матеріалізму й політичної економії; характеристики господарчої діяльності, процесів суспільного життя; історії цих явищ та процесів. Між елементами різних знань автори програм намагались встановлювати сутнісні міждисциплінарні зв'язки. На нашу думку, це засвідчує необхідність поєднання предметного й інтегрованого навчання (інтегрованих курсів) у сучасній школі без абсолютизації як одного, так і іншого на засадах максимальної гнучкості і свободи вибору вчителів.

5. З погляду сучасної школи цікавою виявилась спроба впровадження комплексно-проектних програм навчання 1929–1932 рр. Вони склались із двох частин: базовий навчальний зміст, що будувався на основі узагальнення теоретичного матеріалу з різних дисциплін, у тому числі й суспільствознавства, та низка проектів, які пропонувались школам для дослідження. Виконання проектів передбачало опанування тих інформаційних питань базового змісту, які уможливлювали проведення такого проектного дослідження.

Реагуючи на потреби часу і суспільне замовлення у процесі формування сучасного змісту та завдань суспільствознавчої освіти, варто звернутись до досвіду минулого, який потребує осмислення українських вчених і практиків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Державний стандарт базової середньої освіти. Постанова КМУ № 898 від 30.09.2020 року. URL : https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/
2. Дятлова О. М. Інтегративний підхід до навчання суспільствознавства в загальноосвітніх школах України (20-ті – 30-ті рр. ХХ століття): дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.02. К., 2008. 219 с.
3. Нариси історії українського шкільництва. 1905-1933 : Навч. посіб. / О. В. Сухомлинська та ін./ За ред. О. В. Сухомлинської. К.: Заповіт, 1996. 302 с.
4. Пометун Е. И. Школьное историческое образование в Украине: пути развития и проблемы / Под ред. Г. П. Шевченко. Луганск, Изд. Восточнoукраинского государственного университета, 1995. 200 с.